

1945. 5 juli — Regjeringens erklæring av 28 juni.

(Langeland)

endå verre: straffa råkar ikkje berre syndaren men også dei som ikkje har anna brotsverk på seg enn at dei er i slekt med han. Det er ikkje rettferdig. Eg er klår over at Regjeringa ikkje får noko beinveges med dette å gjera, men eg trur likevel det er turvande å fylgja godt med her. Vi må ikkje stella oss slik i vårt krav til rettferdig straff at vi gjer urett mot skuldlause.

Med det same eg er inne på dette, vil eg etterlysa den kommisjon som skal granska åtfærdi åt Stortinget, Regjeringa og andre styresmakter føre og etter 9 april. Det er turvande at den kjem i arbeid, turvande for dei som skal få tilhøva sine granska, men endå meir for dei institusjonar dei representerer. Det er vel og bra at vi set krav om rettferd og straff for andre, men vi må berre ikkje gløyma at dei andre set dei same og kanskje endå sterkare krav til oss. Og i vår jakt på alt og alle som har svikta etter 9 april, må korkje Storting eller Regjering gløyma at 9 april har ei fortid. Gløymmer dei det, ottast eg for at dei kan bli mint om det på ein måte ein ikkje set pris på.

Eg sluttar med dette. Frå bondepartiet kan Regjeringa venta sakleg stønad i arbeidet etter den fråsegn ho har lagt fram, og det program denne fråsegna byggjer på.

Statsminister Gerhardsen: President Hambro kom litt inn på spørsmålet om regjeringdannelsen. Når det gjelder den del av den som henger sammen med høyesterettsjustitiarius Paal Bergs forsøk på å danne regjering, er det ikke min sak å komme inn på det; men jeg synes det er rimelig og rettferdig, når spørsmålet først er brakt fram, at jeg allikevel sier et par ord om det. Det hendte i denne situasjon det enestående i norsk politikk at alle partier som er representert på Stortinget, viste Kongen til Paal Berg med ønske om at han skulle få i oppdrag å danne regjering. Og jeg tror også jeg kan si det slik at det i det norske folket var et nokså alminnelig ønske om at nettopp denne mann skulle få oppdraget. Når han gav det opp, etter manges mening for fort, synes jeg det er riktig å opplyse om det som han selv angir som årsak til dette. Han hadde ment å ta med i sin regjering to representanter for den gamle regjeringen, utenriksministeren og forsvarsministeren. Han begrunnet dette med ønsket om å bevare en viss kontinuitet i Regjeringen og spesielt i Utenriksdepartementet for dermed klart å markere at også den nye regjering ville fortsette den samme utenrikspolitiske linje som landet tidligere hadde ført. I det møte som

ble holdt av Paal Berg sammen med representanter for partiene, meddelte høyres fører, stortingspresident Hambro, klart og tydelig at så sant det i den nye regjering kom med en eneste representant fra den gamle, ville høyre nekte sine medlemmer å bli med. Jeg skylder å gjøre oppmerksom på at president Hambro senere i møtet sa seg villig til å legge saken fram i et nytt møte i høyres stortingsgruppe og der forsøke å få gruppen til å se noe annerledes på spørsmålet. Jeg kan også bekrefte det hr. Valen sa her, at venstres standpunkt for så vidt var av en noe annen karakter. De uttalte et ønske som gikk i samme retning som det hr. Hambro hadde gitt uttrykk for; men det var ikke på noen måte å oppfatte slik at de ville legge vanskeligheter i veien for en regjering selv om Paal Berg tok med medlemmer fra den gamle regjeringen. Etter dette sa Paal Berg med en gang fra at han ikke ønsket å fortsette arbeidet med å danne regjering selv om høyres gruppe og de andre representantene kom til å ta en annen stilling til spørsmålet. Han sa at han hadde trodd han kunne danne sin regjering på en nasjonal stemningsbølge, og at han også ville få tilslutning i det utgangspunkt han hadde gått ut fra når det gjaldt å danne den nye regjering. Når det viste seg at han her ikke fikk tilslutning, at man altså hadde et annet syn på utgangspunktet for selve regjeringdannelsen, mente han at forutsetningen for det oppdrag han hadde påtatt seg, ikke lenger var til stede.

Så ble altså situasjonen den at Kongen ble henvist til Stortingets største parti, det norske arbeiderparti. Arbeiderpartiet hadde opprinnelig sagt seg villig til å være med i en regjering Paal Berg, hvor vi da også var klar over at det ville bli et borgerlig flertall, og at arbeiderrepresentantene ville bli i mindretall. Hvis derimot arbeiderpartiet skulle ha statsministeren i den nye regjering, så mente en at saken for så vidt ville komme i en noe annen stilling, at det da ville være naturlig at arbeiderpartiet sammen med representanter for Norges kommunistiske parti, som også Paal Berg var innstillet på å ta med i regjeringen, skulle ha flertallet i regjeringen, 8 av 15 medlemmer, og på det grunnlag ble da denne regjeringen dannet.

Det var sagt av hr. Valen at dette for så vidt ikke er noen ideell løsning når den skal bygge på den politiske sammensetning i det nåværende storting. Jeg kan forstå hans synsmåter, men på den annen side vil jeg be om at Stortinget også vil forstå det standpunkt som det norske arbeiderparti i denne situasjon fant

å måtte ta. For øvrig vil jeg gjerne legge til at det har vært min mening, og jeg tror det gjelder alle de andre som er med i denne regjering, at vi må prøve så langt råd er å arbeide sammen, og det må være forutsetningen at så langt det er mulig skal en unngå politiske voteringer i denne regjering. En må tilstrebe en slik løsning av alle vanskeligheter at alle kan gå sammen om løsningen. Ellers vil jeg gjerne få takke representantene for alle de partier som viste all mulig velvilje under arbeidet på å få denne Regjeringen i stand. Det gjelder de partier som er representert på Stortinget, deriblant også kristelig folkeparti, og det gjelder Norges kommunistiske parti, som nå også er representert i Regjeringen.

President Hambro nevnte også spørsmålet om en granskingskomité. Det fremgår jo tydelig og på fremtredende plass i det fellesprogram som også danner grunnlaget for Regjeringens arbeid og for samarbeidet mellom de politiske partier, at det er enighet om at en slik granskingskomité skal settes ned. Det står ingen ting i programmet om hvem som skal velge eller utpeke denne granskingskomité. Regjeringen har drøftet spørsmålet og er for sitt vedkommende parat til når som helst å ekspedere saken. Etter den foreløpige drøftelse som der er foretatt, kan jeg vel si at Regjeringen nærmest er innstillet på at Høyesterett bør anmodes om å sette ned denne granskingskomiteen. Jeg er oppmerksom på at det her kan invendes at også Høyesteretts forhold skal granskes, men jeg hadde nær sagt: Hvem er det som ikke skal granskes? Og når det gjelder Høyesterett, er det, så vidt jeg forstår, på det rene at for denne institusjons vedkommende gjelder det ett bestemt og meget begrenset punkt, og ellers har jeg inntrykk av at det er en alminnelig oppfatning i det norske folket at en kan ha full tillit til landets høyesterett. Den står mer uavhengig og friere enn vel noen annen institusjon som det kan være spørsmål om å gi dette oppdraget. Men ellers er naturligvis her den eneste riktige løsning den som president Hambro antydet, at en konferanse mellom representanter for Regjeringen og presidentskapet, og dermed Stortinget, får finne fram til den løsning som en mener er den riktige.

I krigens år kjempet det norske folket tappert og trofast for friheten og folkestyret. Men disse umistelige verdiene vinnes ikke engang for alle. Vi må kjempe for dem hver dag i fred som i krig. I dagene som kommer, blir oppgaven den å underbygge friheten og folkestyret gjennom positivt arbeid. For det norske folket vil det kunne bli av stor moralsk betydning at de som stod sammen i en negativ

motstandskamp mot nazismen, nå kan få høve til å sette kreftene inn i et positivt arbeid for landet og folket. Også denne innsats vil koste noe, og vi må alle være beredt til å yte offer. Men skal vi evne å holde den norske fronten sammen også i dette byggende arbeidet, må alle nordmenn være villige til å ta sin del av byrdene. Det arbeidende folk, spesielt de fastlønte arbeidere og funksjonærer, som har hatt det vanskeligst i alle krigens år, må få sikre garantier for at alle lag av folket tar sin forholdsvis del av byrdene. Bare da kan vi ha håp om en rolig og stabil sosial utvikling. Dette tror jeg alle gode nordmenn, uansett politisk parti og stilling i samfunnet, forstår og er enige i. Nettopp denne forståelsen og denne viljen til felles innsats er vårt største aktivum i dag. Kunne samholdet bære oss gjennom krigens vansker, må det også kunne bære oss gjennom fredens. Vanskelig blir det, det må vi alle være fullstendig klar over. Problemene kan ofte synes nesten uløselige, men de må løses. Vi har ikke annet å gjøre enn å gå på med friskt mot. De fleste av oss bor i distrikter som er spart for krigens verste redsler. La oss tenke litt på dem som hører hjemme i byer og bygder som er lagt fullstendig i ruiner. I forhold til de vanskeligheter befolkningen i disse distrikter har, blir vanskelighetene for oss andre små, selv om vi er innstillet på i fellesskap å måtte sette alt inn i gjenoppbyggingen i de krigsherjede strøk. Og vurderer vi våre problemer på bakgrunn av de vanskeligheter de fleste andre land har, må vi tross alt si at vi er gunstig stilt. Vi er dessuten i den overmåte heldige stilling at alle partier er blitt enige om det program som skal danne det saklige grunnlag for gjenoppbyggingen. Det er i seg selv gledelig og verdifullt og et bevis for at krigens harde skole har øket vår følelse av ansvar overfor landet og den politikk som skal føres. Det er ikke lenger likegyldig for noen ansvarlig nordmann hvordan landet styres. Vi vil alle at vårt folkestyre og vår frihet skal brukes til å gjøre landet rikere og bedre. Og, som det heter i fellesprogrammet: «Oppgaven for vårt næringsliv og all økonomisk virksomhet i landet er å skape arbeid for alle og øket produksjon, så en gjennom rettferdig fordeling av resultatene kan gi alle gode kår.» Dette er det grunnleggende i programmet, og dette må være utgangspunktet for den politikk som skal føres i Norge i gjenoppbyggingsperioden. Vi har gitt hverandre attester i denne tiden, og alle vil vi gjerne bli betegnet som god nordmann. Den som i dag vil være god nordmann, må sette sine evner og krefter inn i produktivt arbeid på den plass han blir satt. Den som i dag vil være god

nordmann, må være villig til, om det kreves, å ta sin tårn i skog- eller jordbruksarbeid, det er noe av en verneplikt. Den som i dag vil være god nordmann, driver ikke svarthandel, men selger sine varer på det frie marked til alminnelige priser. Den som i dag vil være god nordmann, gjør sin nytte som samfunnsborger i daglig, trofast arbeid. Det er ikke alltid så spennende, men umåtelig verdifullt. Hvis vi alle bestreber oss på å bli gode nordmenn i den forstand, vil Norge hurtigere kunne vinne over vanskelighetene. Arbeids- og næringslivet vil komme i gang, og grunnlaget vil bli lagt for en bedring av hele folkets levestandard. Men alltid og overalt må vi huske på at det bare er arbeidet som er faktisk verdiskapende. Bare gjennom arbeid og ikke på noen annen måte kan Norge gjenreises. I denne ånd vil Regjeringen arbeide, og jeg synes det er overmåte gledelig at førerne for de politiske partiene i Stortinget har gitt uttrykk for den samme oppfatning.

Lavik: Eg vil byrja med å segja at i fråsegnen til hr. statsministeren viser han til det fellesprogram som er arbeidd ut og vedteke av dei 4 store politiske partiene, og som seinare har fått fullt medhald både frå det kommunistiske parti og det kristelige folkeparti. Det nye riksstyre byggjer på dette fellesprogrammet og vil gjennomføra det, mens dei sit og styrer. Og i samsvar med denne klåre fråsegnen frå dei ymse parti i Stortinget, reknar Riksstyret òg med at dei vil få den stønad og det samhald ute mellom folket som er fyresetnad for at Riksstyret kan nå fram til eit godt resultat, og eg reknar med at det vil gå slik ute i folkelivet. Eg meiner at fellesprogrammet legg fram eit godt arbeidsgrunnlag. Kan Riksstyret byggja på dette grunnlaget, gjennomføra det på ein god og rettviss måte, så vil det reisa både arbeidslivet og produksjonslivet smått om senn, og det vil skapa både tiltru og godhug mellom folket, for ingen ting skapar meir tiltru og vurdnad for styresmaktene enn dette at folket får det sikre og sterke inntrykk av at styresmaktene er rettvise og vil vera rettvise mot alle.

I dag er det ei par ting i fellesprogrammet som eg har hug til å nemna og streka under. Dette med gjenoppbyggjngi er streka under så sterkt at eg skal ikkje koma nærare inn på det, sjølv sagt er alle samde i den ting. Men av det eg vil streka under, må eg fyrst nemna bøndene og jordbrukspolitikken. Om den tingen står det i fellesprogrammet: «Vår jordbrukspolitikk må gi jordbruket en jevnbyrdig stilling ved siden av de andre næringer og ta sikte på en utjevning

av livsvilkårene i landet.» Dette er rett tenkt og rett sagt, og slik må det verta gjort og helst snart! Mange bønder har alt lese desse ordi, fest lit til dei og gledt seg over dei. Når det gjeld produksjonen i landet, må ein vel segja at jordbruksproduksjonen er ein av dei viktigaste, ja truleg den aller viktigaste me har. Den norske bonden er viljug til å arbeida og gjera sitt beste; i krigsåri har han truleg arbeidd hardare enn nokon annan. Men den norske bonden ynskjer og krev ei rettviss økonomisk jamstilling mellom bonde- næringi og dei andre næringane, ei jamstilling som gjev bondenæringi sine arbeidsfolk like gode og levelige kår som dei andre næringar gjev til sine arbeidsfolk.

Kan me dertil få nokolunde jamstilling når det gjeld arbeidstidi og arbeidspress, so er det og ein ovleg stor ting, for då vil den norske bonden få meir tid og betre høve til å arbeida med kulturelle og åndelege ting. Alle veit at bonden og bondenæringi har vore ute i hardt ver i desse krigsåri, på ymse måtar. Eg trur det er rett at det vert nemnt her i Stortinget, og at det vert nemnt konkret. Det er kanskje litt leitt å koma inn på sume ting; men det er rett å nemna det, nettopp for di det er aktuelt i dag. Det har vore sagt mykje vondt om den norske bonden i krigsåri, og serleg dette at han har drive svartebørshandel og har teki svartebørsprisar. Dette svartebørsstempelet som bonden har fått på seg, har ein stygg klang. Det er nok sume bønder som fortener det, men ikkje så mange som folk meiner. Eg kan ikkje fritaka alle bønder. Det er sikkert mang ein som har gått mykje for langt når det galdt prisane. Men her nyttar det ikkje å kjemma alle med ein kam; for her er stor skilnad ikkje berre på bønder og bønder, men det er òg skilnad på bygder og bygder, og truleg kan det vera nokon skilnad også på landsluter og landsluter. Ein ting har ikkje vore kritisert så mykje, og det er den leveransen som bøndene har drivi utanom sentralane. Bøndene kjende seg ikkje bundne av nazivedtektene i så måte, og eg har fått det inntrykk at byfolk og arbeidsfolk ikkje såg på det som noko urett. — Lat meg få leggja til at her tenkjer eg i serleg mun på dei husprodukt som har vori levert utanom sentralane, og det har vori ikkje så lite. Av det som vart levert til sentralane av slike ting, kom lite det norske folket til gode, svært lite. Difor vart denne utanomsleveransen rekna for både norsk og god. Men det var prisane på denne bondevara som folket harmast på, og kritiserte hardt. Då var det mange kjøparar som ville ha maksimalprisar på bondevarene. Det vil såleis seia: Vedtektene kunne